

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TEAMÜLERİ AŞMAK “OSMANLILIK”

Doç. Dr. Ali AYATA *
Arş. Gör. Gökberk YÜCEL **

ÖZET

Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik açıdan Avrupalı kimliğine ilaveten Ortadoğu, Balkan, Kafkas, Akdeniz ve Avrasya kimliklerini bünyesinde barındıran Türkiye'nin dış politikası, yeni dönemde geliştireceği davranış modelleri açısından yeniden yazılmalıydı ki dışsal konjonktürün yanı sıra içsel dinamikler de bunu zorlamaktaydı. İki ayrı blokta kutuplaşan dünyada kutuplardan birinin yıkılmasıyla birlikte Türkiye'nin iç kamuoyunda da dış politikaya tesir edecek aevli tartışmalar boy göstermeye başlamıştı. Bu tartışmaların temelinde elbette ki, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte etki alanında yaşanan bir güç boşluğu pastasından pay kapma vardır. Lakin, Türkiye'de bu mantığın şuuraltından zihinsel alana oradan da dış politikaya taşınmasında gizli bir özne rol oynamaktadır: Osmanlı. Türk toplumunun şuuraltında tarihsel süreklilik sağlanmış ve Sovyet tehdidi ile hakim ideoloji olan Kemalizm'e alternatif politikaların tartışılma imkanı yeniden doğmuştur. Osmanlı son dönemine damgasını vuran ve cumhuriyeti kuran siyasi irade tarafından baskılanan İslamcılık, Türkçülük, Osmanlılık tartışmaları, güncellenerek ve önlere “neo” takısı eklenerek bir nevi kaldığı yerden devam etmiştir. Bu tartışma atmosferi, Türk toplumunun siyasi tercihlerine de yansımış ve devamında Türk dış politikasında yeni arayışlar belirlemeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Kimlik, Kemalizm, Osmanlı(cı)lık

SURPASSING THE CUSTOMS OF TURKISH FOREIGN POLICY “OTTOMAN IDENTITY”

ABSTRACT

In addition geopolitically identity of European after the Cold War, Turkish foreign policy that incorporates the identities of Middle East, the Balkans, Caucasian, Mediterranean and Eurasia could have been rewritten in terms of behaviour patterns that will develop at the new period but internal dynamics, besides external conjunctures, make it harder. With the destruction of one of the polars in the two separated polarized world, hot tempered arguments in the Turkish public opinion started to appear that would influence the foreign policy. The basic reason of these arguments is to get a share of the cake of the power gap that came along with the

* Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
e-posta: ali.ayata@bilecik.edu.tr

** Arş. Gör. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
e-posta: gokberk.yucel@bilecik.edu.tr

destruction of Soviet Union. However, in Turkey a null subject have a role of carrying on this consideration from subliminal to notional area and then foreign policy: Ottoman. Historical persistence at the subliminal of Turkish society have been provided and the opportunity of being argued of alternative politics of Kemalism which became dominant ideology with the Soviet threat is reborn. Pan-Islamism, Turkism, Ottomanism arguments that left their marks on the last periods of Ottoman Empire and suffered oppression from political will that established the republic resumed on in some way by adding "neo-"prefix. This dispute atmosphere reflects Turkish society's political choice and later on new ways of searching at the Turkish foreign policy become apparent.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Identity, Kemalism, Ottomanism

GİRİŞ

“Türkiye gerek kadim kültürlerin siyasi tecrübe birikimini gerekse modernleşme sürecinin temel ve karmaşık unsurlarını barındıran çok yönlü bir tarihi mirasa sahiptir.”

Ahmet DAVUTOĞLU

Türkiye, Soğuk Savaş’tan sonra mütemadiyen evrimleşen dünya siyasetinde, konumunu ve işlevini yeniden tasarlayarak mevcut konjonktüre uygun ve dinamik bir vizyon geliştirmenin sancularıyla baş başadır. Bu sancılara, geçmişin getirdiği dondurulmuş ve acilen çözüm bekleyen sorunları ile kurucu ideolojinin vazgeçilmesi/ bırakılması güç politikaları da eklenince, Türkiye açısından en rasyoneli tercih etme gittikçe zorlaşmaktadır. Özellikle, dış politika yapımında dışsal ortama doğrudan müdahil olma istidadı kazanan içsel dinamikler de baskı unsuru olmaya başlayınca, Türk dış politikasının bir nakkaş titizliği ile ince ince yeniden işlenmesi bir zaruret haline bürünmüştür.

Devletlerin dış politikalarında ulusal/yerel, etnik/dini, bölgesel/ küresel kimliklerin başat rol oynamaya başlaması, Türk dış politikasında da kimliksel analizin yapılmasını elzem kılmıştır. Nitekim günümüzde iç dinamiklerin dış politikaları etkileyecek ölçülere varması, devletlerin kimlik politikalarının geçmişe yönelik gözden geçirmesinin de önünü açmıştır. Bu çalışmayla, Türk dış politikasının geçmişinden yol alarak bugününde yaşanan ve gelecekte nasıl bir şekil alacağını belirleyen kimliksel analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu analiz yapılırken, geçmiş dönemde Türk dış politikasına damgasını vuran ve etkilerinin bugün dahi görüldüğü ve tartışıldığı Kemalist ideolojinin kimliksel formuyla, özellikle Soğuk Savaşın bitişiyle başlayan son dönemlerde tesirini iyice gösterildiği savunulan ve bir medeniyet kimliği olarak Osmanlı hinterlandında yeniden inşa edilmeye gebe Osmanlı kimliği tartışmaya açılmıştır. Osmanlı kimliğinin, modernleşme süreci bağlamında Türk düşünce atmosferinde gelişen Osmanlılık ve bugün uzantısı kabul edebileceğimiz Yeni Osmanlılık bağlamında mı inşa edileceği; yoksa iki bin, üç bin yıllık bir medeniyet birikimine sahip Türk toplumunun kendi tarihi tecrübelerinin somut çıktısı olarak mı ortaya çıkacağı da çalışma kapsamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber kimlik tartışmalarının, Türk dış politikasının realist çizgisinde bir kayma olup olmadığı da tazeliğini koruyan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kimliğin, “milli çıkar” mefhumunun sınırlarının çizilmesindeki kilit rolü bilinmekle beraber, dış politika ağının örülmesinde “yumuşak güç (soft power)” olarak etkin rol

oynadığı söylenebilir. Bu noktada Türk dış politikasının değişen seyri, Türkiye'yi reel politikadan uzaklaştırmış mıdır; yoksa kadim bir tarihin ve medeniyetin mirasçısı bağlamında kaybettiği eksenini yeniden bulmasına yardımcı mı olmuştur?

1. MODERN TÜRK KİMLİĞİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ KEMALİST KARAKTERİSTİĞİ

İster verili bir realite ister modern dünyaya adaptasyon süreci olsun, toplumun kabullerinden ve/veya ötekilerinden oluşan kimlik, toplumsal katmanlarının en üst tabakasını oluşturmaktadır. Bireyler bulunduğu çevrede, güvenli ve refah içerisinde yaşayabilmek ve yaşam koşullarını değiştirecek olaylara az veya çok müdahil olabilmek için önce bir toplumun (veya toplumsal kimliğin) parçası olma, daha sonra da bir devletin tabiiyetine gereksinim duyarlar. Bir geleneğin, bir kültürün bir çevrenin içinde doğan bireyler, aidiyet duygusunu, aile ortamından başlayarak okul hayatı, iş hayatı diğer sosyal çevresi olmak üzere toplumsallaşma sürecinin her aşamasında pekiştirerek kazanır. Bu noktada, devlet, kimlik oluşumunda (icat edilmiş veyahut tahayyül edilmiş, ya da bir cevher kabul edilip ortaya çıkarılmış) homojen bir toplum oluşturma adına dolaylı veya doğrudan bir rol oynar. Bu rol devletin, ideolojik algısına göre değişimler göstermekle beraber, toplumun ortak bir kimliğe sahip olması ve ortak hedeflere sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Bu noktada, devletin yaratmak istediği kimlik ile yurttaşların varsayılan kimliği örtüştürülür.¹

İktidar, kendi ideolojik kimliği ve bu kimliğin doğrultusunda belirlediği politikaların muhafazası ve devamlılığı için devlet aygıtını, fonksiyonel yapısından işlevselliğine kadar şekillendirmek arzusu taşır. İdeoloji, dış politikaya ilişkin olgu, olay veya fikirleri belirli bir yorum çerçevesinde açıklama ve de genellikle bu paralelde bir eyleme yönelik belirli inançlar setinden oluşmaktadır. Bu anlamda, devletin karar vermesi gereken bir mevzuda çoklu alternatiflerin belirli bir perspektifte ele alınarak, milli çıkar doğrultusunda en doğru kararın alınmasında, hâkim ideolojinin etkin bir rol oynadığını söylenebilir. Mamafih, dış politika alanında uygulanan politikaların rasyonalizasyonu ve meşrulaştırılması açısından ideoloji önem arz etmektedir.² Nitekim Hans Morgenthau'nun "her çeşit politika güc elde etme amacını gütmek zorundayken, ideolojiler kuvvet yarışması

¹ Mehmet Gönlübol, Uluslararası Politika, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 211.

² Faruk Sönmezoglu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s.621.

konusundaki bu tutkuyu gerek oyunculara ve gerekse seyircilere psikolojik ve moral açıdan daha kolay kabul edilebilir hale sokmakla görevlidir” tespiti ideolojilerin dış politikadaki önemini açıklaması bakımından oldukça manalıdır.³ Hâkim kimliğe ve onu yaratan ideolojiye direnenler ise egemen ideoloji durumuna gelemedikleri sürece ötekileştirilerek pasifize edilmeye çalışılır.

Yapısal ve zihinsel olarak yeni ve topyekûn bir yapılanmanın adı olan Türkiye Cumhuriyet’inin dış politika manasında da yol haritası modernleşmenin süzgecinden geçilerek yeniden tanımlandı. Bu bağlamda, Türk kimliğini ve Türk devletini yaratan (resmi) milliyetçilik, tıpkı bütün ulus devletlerde olduğu gibi, Türk dış politikasının da öznesi konumunu almıştır. Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk milleti ve devleti yaratma mücadelesinin sacayaklarından bir tanesi de dış politika olmuştur. Bu yüzden Türk dış politikasına yön veren milliyetçilik, ırk ve din temeline dayanmadığı gibi İslam temelli Osmanlı İmparatorluğu’nun çok uluslu yapısını sürdürmeyi (Panislamizm) ya da Asya’nın Türk soyundan gelen halkları içeren bir Türk Birliği kurmayı (Pantürkizm) gerçekçi bulmayarak hiç düşünmedi.⁴

Türk dış politikasının temelleri, aynı zamanda ülke içerisinde uyguladığı politikalarla da uyumlu olmuştur. Bir misalle temellendirecek olursak, Anadolu’nun Türklerin yurdu olduğunu ve Türklerin Anadolu’da uygarlıklar kurduğunu ileri süren Türk tarih teziyle geçmişe yönelik tarih yazılımı, geleceğin de rotasını çizmiştir. Mamafih, Türkiye, Türk dış politikasının temel dinamiklerinden biri olan statükoculukla, Anadolu topraklarında siyasi varlığını ve bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır.

Her ne kadar, siyasi ve içtimai varlığından uzak tutmaya çalışsa da Türkiye, dış politikasını yeniden yazarken kullandığı bilgi ve tecrübeyi sadece cumhuriyet döneminde aramak yeterli bir ölçüt değildir. Çünkü hariciye kadroları, Osmanlı modernleşme dönemi olarak da ifade edebileceğimiz batılama hareketlerinin neticesinde oluşmaya başlamıştır. Öte yandan Türkiye’nin statükoculuk politikası, cumhuriyet dönemi dış politikasına Osmanlı’dan miras olarak geçmiştir. Çünkü mevcudu korumak anlayışı 1699 Karlofça Antlaşması’ndan beri Osmanlı da mevcuttur ki bu da gerileme dönemine tekabül etmektedir. Bu tarihten sonra Avrupa’da ilk defa toprak kaybeden Osmanlı Devleti, Avrupa içlerine ilerleme

³ Hans J. Morgenthau, Uluslararası Politika, çev. Baskı Oran ve Ünsal Oskay, C.1, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği yayınları, 1970, s.112’den aktaran Sönmezoglu, a.g.e., s. 621.

⁴ Oran Sander, Türkiye’nin Dış Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.75.

stratejisinden kaybedilen toprakları geri alma ve müdafaa stratejisine yönelmiştir.⁵ Bu hususta özellikle Sultan II. Abdülhamit'in 1876 ile 1908 arasında uygulamış olduğu denge politikası, statükocu dış politika anlayışın altın çağları olarak kabul edilebilir.⁶ II. Abdülhamit bu denge politikasını hem ince ve esnek bir diplomasi ile rafine bir hale getirmiş, hem de bu denge politikasındaki kozlarını arttırabilmek için tarihi Osmanlı hudutları dışında kalan sömürge Müslümanlarına dayalı uluslararası bir hinterland (arkabahçe) oluşturma çabasına girişmiştir. Buna mukabil, İttihat ve Terakki döneminde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına girmesindeki temel etken olarak İmparatorluğun Pantürkist veya Türk Birliğiyle kurtulacağı inancı ve Almanya ile çıkar uyuşmasında yatmaktadır.⁷ İttihat ve Terakki'nin bu irredentist dış politika anlayışını, kısa ve geçici bir dönem olarak algılamak ve özellikle bu politikaların, I. Dünya Savaşı'ndan sonra temellerinin çöktüğünü söylemek mümkündür.

Cumhuriyet döneminin dış politikası ve kadroları bu atmosferde, refleksif dürtüsü ile reel güce orantılı bir dış politika pozisyonu arayışına yönelmiştir ki yeni Devletin bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlandığını ilan eden bu deklarasyon iki temel unsuru ihtiva ediyordu: Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını ve devletin varlığını koruma stratejisi ve yeni devletin yükselen Batıya muhalif ya da alternatif değil, bu eksenin bir parçası olması gerçeğidir.⁸ Bu bağlamda Ramazan Gözen, Türkiye'nin genel çıkarlarını üç kategoriye ayırmıştır; Birincisi, Misak-ı Milli ile belirlenen sınırlar içinde toplum ve devletin hayatta kalmasını ve güvenli bir şekilde yaşamasını sağlamaktır. İkincisi, en iyi ekonomik ve sosyal yaşam standartlarını yakalayarak, çağdaş dünya şartlarına sahip bir toplum ve devlet olmaktır. Üçüncüsü, Türk toplumunun kimliğini oluşturan değerleri ayakta tutmak, onların yok edilmesine dönük saldırılara kalkan olmak ve bu değerlerin güçlendirilmesini sağlamaktır.⁹ Böylelikle Türk dış politikasında teamülü bir anlayış oluşmuş ve batıcılık, statükoculuk anlayışın ışığında politikalar yürütülmüştür.

⁵ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre yayınları, İstanbul, 2011, s.66

⁶ Birol Akgün, "Türk Dış Politikası ve Uluslararası örgütler", Akademik Ortadoğu, C. 3, S.2, İstanbul, 2009, ss.9-10.

⁷ Davutoğlu, a.g.e., s.69.

⁸ Davutoğlu, a.g.e., s.69.

⁹ Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, Ankara. 2009, s.46.

Türkiye Cumhuriyet'i ve onun biricik öznesi Türk Milli Kimliği, büyük savaşlar ve ağır toplumsal travmalar üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Nitekim, ağır toplumsal ve siyasi krizlerden sonra yeniden ayağa kalkmak oldukça güçtür. Özellikle Türkiye gibi dünyanın kalbi sayılabilecek kültürel, ticari, tarihsel geçiş yollarının kavşağından bulunan ülkeler açısından bu durum daha da zorlaşmaktadır. Bu bağlamda, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının liderliğinde kurulan cumhuriyetin, dış politik hedeflerinde coğrafi faktörlerden, yaşanan travmalara kadar her türlü unsur etkin bir rol oynamıştır. Her ne kadar Türk dış politikasının arka planında (background) imparatorluğun tesirleri yatsa da cumhuriyet döneminde Türk dış politikası farklı bir ideolojik temel üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda imparatorluğun tesiri felsefik ve teorik alt yapısından çok Türk dış politikasına kattığı bürokratik deneyimle kendisini hissettirmiştir. Bu eksende, Ramazan Gözen, Türk dış politikasının ana karakterini üç boyutta analiz etmiştir.¹⁰ Bu ana karakter, aynı zamanda Kemalist ideolojiden Türk dış politikasına eklenen temel dinamikleri de bize sunmak bakımından önemlidir.

Birincisi, uluslararası sistemdeki konumu ve yönelimi açısından Türkiye, içeride modern bir toplum kurarken, dış politika da yönünü batıya dönmüştür. Bunu yaparken Soğuk Savaş dönemine kadar İngiltere ve Fransa ile yaşadığı sorunlar neticesinde Sovyetler Birliğine yanaşarak güç dengesi politikasını takip etmiştir. Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla beraber, ABD'nin öncülük ettiği Batı Bloğu ve onun kurumsal yapılarına entegre olma çabası içerisinde olmuştur.¹¹ Bu bağlamda Türkiye, dış politikada ABD ve NATO ile uyumlu bir eğilim içerisinde olmuştur. Batıcılık ve batıyla entegrasyon bir manada Türkiye'nin "Kızıl Elması" olmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde, statükocu ve batıcı politikalara alternatif politik eğilimler ortaya çıksa da bu Türk dış politikasında radikal bir değişiklik yarat(a)mamış sadece üslup farklılıkları doğurmuştur. Türkiye'nin İKT, ECO ve KEİT gibi yapılanmalar aracılığıyla Ortadoğu ve Kafkasya'ya yönelik dış politika eğilimleri, NATO ve AB ile ilişkilerinin süzgecinden geçirilerek oluşturulmuştur.¹² Kaldı ki

¹⁰ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Değişen Var Mı", (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, ss.19-22.

¹¹ Gözen, a.g.m., s.22.

¹² Şaban Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası," (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde, Liberte Yay., Ankara, 2001, s.7-9.

batılı devletlerden bağımsız (ya da nispeten bağımsız) bir rol oynamaktan ısrarla imtina etmesi neticesinde, Türkiye'nin bu bölgeler üzerindeki ekonomik, siyasi ve hatta kültürel etkisi sınırlı kalmıştır.¹³

Türk dış politikasının Kemalist karakteristiğini belirleyen boyutlardan ikincisi, Türk dış politikasının teorik ve felsefi alt yapısıyla ilintilidir. Türk dış politikası, en başından beri klasik realist teoriye uygun bir şekilde yapılmış ve uygulanmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri mevcut sınırların korunması anlayışı, Türk dış politikasının hem yayılcı politikalarından uzaklaşması neticesi doğurmuş hem de bu yayılcı politikalarından kaynaklı rejim tehditleri bertaraf edilmeye çalışılmıştır (Örneğin, Turancılık, İslamcılık). Realist politika, Sovyetler Birliğinin Boğazların ortak savunulması ve Kars, Ardahan kendisine verilmesi gibi talepleri karşısında da etkisini göstermiştir. Ya gelen Sovyet talepleri kabul edilecekti ve bu devletle işbirliğine gidilecekti ya da bu gücü dengelemek için alternatif bir güce yaslanılarak güç dengesi sağlanılacaktı.¹⁴ Bu bağlamda Türkiye, Sovyetlere tek başına karşı koyacak güce sahip olmadığı için güç dengesi için çözümü batıyla eklemekte bulunmuştur.

Dış politikanın araçları ve yöntemleri açısından değerlendirilmesi Türk dış politikasının karakteristiğini belirleyen üçüncü unsur olarak görülebilir. Bu bağlamda Türk dış politikasında siyasi, ideolojik ve askeri yöntem ve araçlara büyük ölçüde ehemmiyet verilmiştir. Soğuk Savaşın atmosferi içinde ABD-NATO stratejilerinin ve Türk Devletinin tarihsel altyapısı ve kuruluş ideolojisinin bir gereği olarak, uluslararası politikada realist şüphecilik ve sert güç (hard power) araçları kullanılmıştır.¹⁵ Aynı zamanda devletin ticari, kültürel ilişkilerinin, ideolojik ve siyasal değerleriyle paralel olmasına önem verilmiştir. Bu durumda, Türk dış politikasında yüksek politika (High Politics) meseleleri öne çıkarken, düşük politika (low politics) meseleleri arka plana itilmiştir. Böylece, Türk dış politikasının metodolojisi ise devlet merkezli olmuştur.¹⁶ Türk dış politikasının yüksek politikaların düşük politikalara nazaran

¹³ Berdal Aral, "Türk dış politikası söylemine eleştirel bir yaklaşım: Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklığı," (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 198.

¹⁴ Ramazan Gözen, "Türk Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist bağlantı," (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s.78.

¹⁵ Gözen, a.g.m., s.23.

¹⁶ Aral, a.g.m., s. 186

daha fazla önem taşımamasının sebebi, Türkiye'nin yaşamış olduğu güvenlik buhranıdır. Osmanlı Devleti'nin dağılına tanıklık ve Türklük olgusunun Serv Barış Antlaşması'yla ortadan kalkacağı algısı Türkiye'de dış/iç düşman sendromlarının çok derinden yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda iç/dış düşmanların varlığı algısı kuşkusuz dış politika tercihlerinde güvenlik öncelikli politikaları daha ön plana çıkartmıştır. Güvenlik politikalarına verilen ehemmiyet, cumhuriyetçi gelenek içerisinde birey, toplum ve silahlı güçler arasında kuvvetli bir ilişkiyi doğurmuştur ki kurucu kadro için ordu, devletin kuruluşunu sağlayan ve daha da önemlisi, varlığı devam ettirebilmesi için gerekliliği tartışmasız kabul edilen bir kurumdur.

2. TARİH, KİMLİK, DIŞ POLİTİKA BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN MEDENİYET YÖNELİMİ: OSMANLILIK

Milli tarih, gerek icat edilmişlik gerekse de yeniden yorumlanış olsun millet inşasında geçmişi refere etmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Erol Güngör, özellikle sosyal değişimlerin yarattığı derin soluklu sıkıntılarının atlatılmasında tarihin iki türlü rol oynadığını ifade etmektedir. Bunlarda ilki buhranlı dönemlerde yaşanan travmaların atlatılmasında, tarih kuvvetli bir dayanaktır. Toplumların an itibariyle yaşadığı psikolojik ve sosyal sıkıntıları geride bırakmasında kendi mazilerine duydukları özlem ve hatıratın canlandırılması ileriye yönelik atılımlarında bir dinamo işlevini üstlenmektedir ki Güngör bunu "sübjektif geçmiş" olarak adlandırmaktadır. İkinci olarak tarih aynı zamanda toplumun inşasında da kilit bir rol oynamaktadır. Yapılacak olan tarih tasavvuru, toplumun ilerideki amaç ve hedeflerine ışık tutmakla beraber bugününe de meşruiyet kazandırmaktadır.¹⁷

Bu noktada, milli tarih yazılımında cumhuriyet inkılâbı, geleneksel Türk toplumu ile batı yolundaki Türk toplumu arasındaki çizginin iyice kalınlaştığı ve adeta duvar haline geldiği noktayı temsil etmektedir.¹⁸ Özellikle Türkiye'nin tarihsel mirasına ait düşünce ufkundan ve ülküsünden kopuşuyla birlikte dünya siyasetinde nispi gücünün azalması toplumsal hafızada mazinin özlemine derinleştirmektedir. Bir zamanlar öteki algısını Fransa ve İngiltere gibi düvel-i muazzam oluştururken, cumhuriyet döneminde, bir zamanlar Osmanlı hakimiyetinde olan Yunanistan gibi ülkelerin düşman olarak addedilmesi, Türkiye'nin öteki algısının küçüldüğünü

¹⁷ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1980, s.53

¹⁸ Güngör, a.g.e., s.50.

göstermektedir. Milli tarihin, toplumların hafıza merkezi olduğu kabulüyle yola çıkılırsa, geçmişte yaşanan ihtişam ve büyüklük millet tasavvurunda da kendini göstermektedir. Derme-çatma bir millet telakkisinin Türk Milliyetiyle uyuşmayacağı kanaati, Türk toplumunun mefkûresi tayin edilirken, tarihsel referanslara atıfta bulunmayı elzem kılmaktadır.

Tarihin milli bir hüviyet kazanması ancak ve ancak milliyetçilik hareketleriyle mümkün hale gelmiştir. İnsan nasıl aile kökünü bulduğu zaman kendini belli ve bağımsız bir hüviyete sahip görüyorsa, milletler de aynı anlayışla tarihlerini kendilerine milli ve diğerlerinden ayırıcı bir özellik katan bütün olarak idrak etmektedirler. Tarih aynı zamanda insan topluluklarını millet denen sosyal bir bütünün parçası olarak görmelerinin ve bu vesileyle toplumsal dayanışma ve işbirliğinin artmasının kodlarını toplumun şuuruna işlemektedir. Mamafih, millet, tarihi seyir içerisinde basit vakalar yığını olmaktan çok, geçmişten geleceğe uzanan bir zincirin halkası olarak algılanan tarih şuuruyla donandığı sürece ittihat ve telakki ipine sarılabilir. Güngör'ün, "Millet için hayat denilince tarih, hayat tecrübesi denilince de kültürü anlıyoruz. Dilimiz kaynağın eskilerindendir, dinimiz kaynağın eskilerindendir, soyumuz kaynağın eskilerindir"¹⁹ vecizesi tarih ile millet arasındaki kopmaz bağların kuvvetini göstermek bakımından çarpıcıdır. Milletin geçmişi ile bugünü arasında kurulan bu bağ, insanların bir millet olduğuna inanmakla kalmayıp, her türlü âdet, inanç, gelenek ve pratiklerinden müteşekkil alışkanlıklarına meşruiyet kazandırmaktadır. Gücünü eskiden alan her türlü değer, denenmiş ve diri kalmış olmanın getirdiği kudretle birlikte yerli veya milli bir değer kazanması bakımından toplumun hayatında yadsınamayacak bir yer tutar. Toplumun değer havzasından geliştirdiği reflekslere kadar bilimum şeyin tarihin köklerinden beslenmesi "Sosyal Hafıza" olarak adlandırılır.²⁰

Burada diğer bir mesele toplumun "objektif tarihi"dir.²¹ Objektif tarih, toplumun varoluş tarihidir. Varlığından bu yana dili, kültürü ve geleneklerinin oluşmasıdır. Yalnız bu tarihin, belirli dönemlerine şerhler düşülerek, toplumun hafızasında ötekileştirilmesi pekâlâ mümkündür. Bir misalle temellendirecek olursak, Türk tarihinin anlatısında belirli dönemlerde İslam sonrası dönem çok daha büyük yer tutarken ve "sosyal hafıza" bu ekseninde şekillendirilirken, cumhuriyet döneminde ise İslam öncesi devir

¹⁹ Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, s.62.

²⁰ İfadenin kullanımı için bkz. Güngör, a.g.e., s.64.

²¹ Güngör, a.g.e., s.63.

kabul edilmekle beraber Osmanlı ötekileştirilmekte, Selçuklu dönemi ise parantez içine alınmıştır. Bu durum, tarihsel ve kültürel bütünlük açısından her iki bakış açısı eksik olmakla beraber “Sosyal hafızada” kopukluk yaratmaktadır. Bu cihetten meseleye bakıldığında modernleşme sürecinde milli tarih yazılımı, tarihleri eskilere gitmeyen ve kültürel noktada az gelişmiş heterojen toplumlarda tarih yaratma gayretleri olarak tezahür etmektedir. Güngör, “tarihçilerin hangi kıymeti millettaşlarına yerleştirmek istiyorsa ona göre olayları çarpıtır” sözüyle bu tarz tarih yazılımlarında tarihin çarpıtıldığını ileri sürmüştür.²² Büyük bir tarihsel birikime sahip olan Türk toplumunun yeniden inşasında cumhuriyet yönetimi, kendinden önceki siyasi rejimi zihin ve kurumsal yapısıyla tasnif etmekle kalmayıp, o döneme ait sosyal ve kültürel sistemleri de toplumun hafızasından ve pratiklerinden silmeye çalışmışlardır. Bu noktada, Türklerin milli tarihinin başlangıcı İstiklal Harbi kabul edilse de bu tarih ilminin kendi kuralları içerisinde akılcı bir durum olarak zuhur etmemekteydi.

3.1. Medeniyet Tasavvuru Olarak Milli Kimlik

Milliyetçilik olgusu, gerek yeni bir devletin istiklaline kavuşmasında gerekse de ilelebet payidar kalmasında hem iç politika hem de dış politika bağlamında başvurulması elzem olan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Türk milli kimliği de tarihsel derinliği ve kadim bir medeniyetin tecrübesinin nüvelerini barındırmakla birlikte halkın “sosyal hafızasında” muhafaza edilen milli kültürün tarihsel referanslar ışığında modern imkanlarla geliştirilmesi olarak telakki edilebilir.

Türk Milliyetçiliği, geçmişten bu yana gelişen ve olgunlaşan bir fikir hareketi olduğu savunulsa da modern dünyada Türk milletinin oluşması bağlamında da aracı bir rol üstlenmiştir. Yalnız bu modern toplum algısı, Kemalist kadronun anlayışındaki salt batı eksenli kültürel dönüşüm değildir. Batı medeniyet eksenine bağlanma saikiyle İslam’ı tarihin karanlık bir devri olarak gösterilmesi gayretlerinin aksine, Türk kültürü, İslam medeniyet dairesinin bir mensubu olarak anlaşılmalıdır. Mamafih, kendi değer havzasından kopuk bir milliyetçilik anlayışının milli kültür ve halktan kopuk bir mahiyet taşıyacağını ve zamanla marjinalleşeceğini savunulur. Bu bağlamda, milli kültürün temelinde İslam faktörüne ağırlık veren bir milliyetçilik anlayışı, birbirinden ayırt edilemeyecek kadar iç içe geçmiş Türklük ve Müslümanlıkla beraber Türk milli

²² Güngör, a.g.e., s.65.

kimlik harcına uyum sağlayabilir.²³ Batıdaki milliyetçilik tatbikinin Türk milliyetçiliğini anlama ve anlamlandırma da eksik kalacağı da burada not düşülmelidir. Osmanlı son dönemlerini de kapsayacak şekilde bakıldığında din ile milliyetçiliği doğrudan çatışır durumda görülmemiştir. Türklerin karakteristik yapısının İslam potası içerisinde eritilerek bir kültür merhalesi haline gelmesi de İslam ile Türklüğün uyumunu göstermek bakımından önem arz etmektedir.

Politik dünyaya bakışını anlamlı ve sistemli hale getiren milli kimlik olgusunun tarihi perspektifi ve tecrübesinin bir medeniyet tasavvuru olarak somut çıktısı Osmanlıdır. Türk milli hareketinin Osmanlı'dan kurtulma ve onu sindirme hareketi olarak görülmesi, gerek toplumun belleğine gerekse de devletin telakkisine sekte vermiştir.²⁴ Dağılma döneminde gayri Müslim Balkan topluluklarının "Osmanlı boyunduruğundan" kurtulma düşüncesi anlaşılabilir olsa da Türk milleti için Osmanlı'dan kurtulma düşüncesinin geliştirilmesi toplumun belleğinde ağır bir travmayı daha beraberinde getirmiştir. Bununla beraber Osmanlı'nın ötekileştirilmesinde diğer bir sebep olarak düşünülen Arap ve Fars kültürünün, Türk kültürüne tahakkümü algısı da gerçekliği sorgulanması gereken bir iddia olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ Bu tarz bir iddianın Arap ya da İran menşeli olması mazur görülse de, bu coğrafyalara ve toplumlara egemen olmuş Türkler tarafından ortaya atılması batılaştırma sürecinin bir hamlesi olarak görülebilir. Neticede Türkler, büyük bir medeniyetin sahibi olmak bakımından, imparatorluğun tarihsel yükümlülüklerini de taşımak zorundadır ki sıfırdan bir toplum ve tarih yaratma olgusuyla örtüşmemektedir.²⁶ Türk Milleti, yılların geliştirip olgunlaştırdığı milli bir kültüre ve bu kültürü telakki edecek güçlü bir mefkûreye sahiptir. Bu düşüncenin yeniden işler kılınabilmesi için halkın "Sosyal Hafızasına" dönmek elzemdir. Çünkü Güngör'ün de ifade ettiği üzere "Milliyetçilik, milli kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirmek ve cemiyeti soysuz deşismelerin açık pazar yeri halinden kurtarmak hareketidir. Binaenaleyh milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır."²⁷ Netice itibarıyla İslam medeniyeti dairesinde yaşayan, milli kültürle

²³ Erol Güngör, *Dünden Bugünden Tarih Kültür ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, ss.133-138.

²⁴ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1980 s.16.

²⁵ Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, s. 45.

²⁶ Güngör, a.g.e., s.18.

²⁷ Güngör, a.g.e., s.100.

yoğrulmuş ve tarihi birikime dayalı modern bir ulus devlet oluşturma gayesi Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikli meselesi olmalıdır.²⁸

3.2. Türk Dış Politikasında Medeniyet Yönelimi: Osmanlılık

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana gerek menfi gerek müspet olarak Osmanlı, Türk toplumunun ve devletinin şuuraltında bastırılmış bir unsur olarak her daim yerini almıştır: Kimi zaman bir toplumsal vakanın zuhurunda bir devlet adamının dilinde, kimi zaman da toplumun bir ferdinin gayrı ihtiyarı verdiği bir tepkide.²⁹ Soğuk Savaşın neticelenmesiyle birlikte Türkiye ve Türk toplumu Osmanlı Havzası olarak tabir edebilen Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar coğrafyasında her daim içerisinde taşıdığı Osmanlı kimliğini yeniden keşfetmeye başlamıştı. Bu durumun belki de en güzel izahı "Benjamin Button'un Tuhaf Hikâyesi"³⁰ adlı filmle yapılabilir.

Hikâyeyi ana hatlarıyla özetlersek, 11 Kasım 1918'de, New Orleans halkı Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini kutlarken, fiziksel görünüşü 86 yaşlarını andıran bir bebek doğar. Bebek yeni doğmasına rağmen, romatizma ve akciğerlerinde su toplama gibi hastalıklara sahiptir. Ruh genç ama beden yaşlıdır. Annesi doğum esnasında ölen ve babası tarafından terk edilen bebek, hem öksüz hem de yetim kalmıştır. Seneler 1930'u gösterdiğinde Benjamin Button, 86 yaşından 70'li yaşlara gelmiştir ve huzurevinde kalmaktadır. Huzurevinde yaşarken büyükannesini görmeye gelen Daisy Fanning isimli bir kız ile tanışır ve onun birlikte oynamaya başlar. Ve ta çocukluğundan başlayan bir aşkın ateşi düşer içine. Birkaç yıl sonra Benjamin, New Orleans'tan ayrılarak başka şehirlere çalışmaya gider. Oralarda renkli ve cazip hayatın içerisinde bulsa da kendisini, bu hayat ona tecrübe dışında başka bir şey kazandırmaz ve

²⁸ Erol Güngör, İslamın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1991, s.177.

²⁹ Türkiye'de ulusal moral düzeyini üst seviyeye çıkartan "Biz Osmanlı torunuyuz" deyişi Türk toplumunda genel bir yargı olarak belirmektedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı Merhum Turgut Özal, 1992'de yaptığı bir konuşmada "Türkiye'ye Osmanlı Cumhuriyet'i dense ne olurdu?" diye sormuştur. Şaban Çalış, Hayalet Bilimi ve Hayali kimlikler, Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010 s. 96.

³⁰ F. Scott Fitzgerald'ın 1922 yılındaki çıkarttığı kısa öyküden uyarlanan 2008 yapımı filmin yönetmeni David Fincher, senaryo yazarı ise Oscar ödüllü senarist Eric Roth'dur. Filmin başrollerini Brad Pitt ve Cate Blanchett paylaşmıştır. Film hakkında daha detaylı bilgi için bkz.:

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button'%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button'%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_(film)).
(29 Ekim 2012).

bu bağlamda yaşadığı ilişkilerde anlık ve geçici olur. 1945'te Benjamin Button tekrar New Orleans'a döner, çocukluk aşkı Daisy'nin uluslararası şöhrete ulaşmış bir dansçı olduğunu öğrenir ve onu görmeye New York'a gider. O sırada, bedenen biraz daha gençleşmiştir ve 50'li yaşlara gelmiştir. Daisy'i başka birine aşık olarak bulur geri döner. Daha sonra, Daisy'nin kaza geçirdiğini ve bir daha dans edemeyeceğini öğrenir. Daisy'i tekrardan görmeye gittiğinde 45'li yaşlardadır ve Daisy, onu bu haliyle gördüğünde ona âşık olur. Bu arada babası, Thomas Button çıkarılır ve oğlundan kendisini affetmesini ister. Devamında Benjamin'e hayatını kaybeden babasından büyük bir miras kalır. Benjamin, Daisy'nin yeniden yürümesini sağlarken, sonunda onunla evlenir. Yalnız bir sorun vardır: Benjamin gittikçe gençleşirken Daisy yaşlanmaktadır. Benjamin, bir yandan hayattan gerekli tecrübeleri çıkartarak olgunlaşırken diğer taraftan da gençleşir ve atadan kalma zengin bir mirasa sahiptir.

Bu noktadan sonra hikâyenin sonunun çok önemi yoktur. Çünkü hikayenin sonu henüz gelmemiştir. Hikâyenin başına tekrar döndüğünde Osmanlı'nın küllerinden neşet eden Türkiye Cumhuriyet'i aslında bedenen yaşlı, ruhen genç doğmuştur. Osmanlı'dan arta kalan birçok sorun (hilafet/ saltanat, çok uluslu yapıdan geçen azınlık/kimlik tabalı sorunlar, modernleşme sürecinde yaşanan dönüşüm ve sorunlar v.b.) üzerine Osmanlı coğrafyasında (tabir-i caizse Osmanlı bedeniyle) doğan Türkiye, bedeninden kaynaklanan sorunların sebebini Osmanlı'da aramıştır (veya aramak zorunda kalmıştır). Bu sorunlardan kurtulmanın yolunu da Osmanlı mirasını reddetmekte ve Osmanlı'yı unutmakta bulmuştur. Ruhu genç olan Türkiye, fiziki sorunlarını unutmak üzere kendisi gibi genç, tutkuyla bağlanacağı Daisy'sini Batı'da bulmuştur. Modernizmin bütün ihtişamının sergilendiği Batı'yla her ne kadar ilişkiler kurmaya çabalasa da Türkiye için sonuç istediği gibi olmamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise ibre tam tersine dönmüştür. Türkiye (tıpkı Benjamin Button gibi), gittikçe gençleşirken, aynı zamanda tecrübe sahibi olarak ruhen de olgunlaşma sürecini yaşamaktadır. Bu bağlamda, Soğuk Savaş neticesinde tekrar karşısına çıkan Osmanlı'nın bıraktığı miras, Türkiye'yi dünya siyasetinde başat aktör yapacak; jeopolitik, jeostratejik ve jeokültürel zenginliğe taşıyacaktır. Türkiye'nin Osmanlı ile barışmasının zamanı gelmiştir. Bu iki cihan arasında kalan Osmanlı'nın huzur içerisinde öbür tarafa intikali açısından da önem arz etmektedir. Mamafih, Türkiye, Osmanlı'dan kalan zengin mirası, kullanabilecek genç ve dinamik yapıya ve gerekli tecrübeye

haiz durumdadır. Netice itibariyle Benjamin Button'un Tuhaf Hikâyesinin kaderi Türkiye'nin ellerindedir.

3.3. Telaffuzu Kolay, Anlamı Muğlak Bir Fikir: Yeni Osmanlıcılık

Soğuk Savaş'ın nihayet bulması, Türkiye'yi klasik dış politikasının dışına çıkmaya zorlarken, Türkiye için kültürel ve tarihsel değerlerini kullanarak Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya'daki etkisini genişletmesi adına benzeri görülmedik bir ortam hazırlamıştır. Bu noktada Türkiye, Osmanlı'nın kültürel, tarihsel ve dinsel miraslarının varisi olarak yeniden hatırlanmış ve uygulamaya koyduğu politikaların imparatorluk varisine yakışır bir şekilde olmasına dikkat çekilmiştir.³¹ Bu bağlamda, yaklaşık 200 seneye yakın bir zaman dilimine yaslanan Tanzimat dönemi icadı "biz adam olamayız" imajının "biz dünyada her ülkeyle yarış edebilecek donanımdayız" imajına dönüştürülmesi yaralı belleğin tedavisine yönelik Özallı politikalarının psikolojik faktörünü oluşturmaktadır. Mamafih, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi eksenindeki değişim çerçevesinde çevrenin merkezleşmesi, iç sorun olarak beliren kimlik tartışmaları/terör (Kürt) sorunu, Bulgaristan sorunu, Körfez krizi ve Balkanlar'da eski Yugoslavya'nın dağılması ve Doğu Bloku'nun çökmesiyle ortaya çıkan yeni durum ve bütün bunların Türkiye'ye getirdiği bir takım sorumluluklar, Türk dış politikasında mevcut teamüllere alternatif bir politik yaklaşımı ortaya koymuştur.³² Dönemin Türk dış politikasına yönelik bu değişim sancıları yeni Osmanlıcılık tartışmalarıyla gündeme girmiştir. Bu tartışmaların temelinde Türkiye'nin bu politikalara yönelik yaklaşımlarda Osmanlı kimliği vurgusunu diri ve güçlü tutması yatmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'de, siyasi kimlik, kültür, kurumsallaşma ve meşruiyet konularında bugün dahi tazeliğini koruyan yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Kültürel/etnik kimliklerden anayasal vatandaşlığa, parlamenter sistemden yarı başkanlık ve başkanlık sistemine, Üniter devlet yapısından federalizme uzanan tartışmalar kaotik bir görüntünün de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle PKK terör örgütü ve devamında gelen etnik sorunlar nedeniyle toplumsal uzlaşının tehlikeye düştüğü bir ortamda; zaman zaman resmi aidiyet formunu meşrulaştırmak, zaman zaman da yeni/alternatif toplumsal aidiyet formları oluşturmak için tarihsel bağlarına atıfta bulunmuştur. Uluslararası

³¹ Kemal Karpat, Türkiye ve Orta Asya, (çev.) Hakan Gür, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 227-229.

³² Şaban Çalış, Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler..., s.90-96.

sistemin iki kutuplu yapısının çözülmesinden sonra Türkiye'nin jeokültürel çevre ile olan yakınlaşmanın, topluma tarihi hakimiyet dönemlerinde siyasi merkez rolü üstlenmiş olmanın verdiği psikolojiyi, kimliği ve siyasi kültür ve kurumları tekrar hatırlatmıştır. Bu anımsama, geçmişte bir medeniyetin siyasi merkezi olmuş olmanın getirdiği kendine güven duygusu ile bugünkü devletler hiyerarşisinde bulunulan konum arasındaki farkın yarattığı toplumsal gerilimin düşürülmesi açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.³³ Eş anlı olarak bu anımsayış, cumhuriyetin başından beri Türk toplumunun zihninde baskı oluşturan bölünme korkusunun da bertaraf edilmesinin yolunu da açmıştı.

Özal'ın dış politikaya dair açılımları, balkanlardaki aktif diplomasiyle başlamıştır. Yugoslavya'nın dağılması ve Sırpların masum Bosnalı çocukları, kadınları katletmesi bölgenin mevcut dış ilişkilerini alt üst etmekle kalmayıp, Türkiye'nin eski anılarını depreştirip koruyuculuk misyonunu yeniden yüklenmesi için harekete geçmesine ön ayak olmuştur. Özal, 15-22 Şubat 1993'te gerçekleştirdiği Balkan turu esnasında, Türkiye'nin Balkan politikasının Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması hususunu dile getirmiştir. Türkiye daha sonra imzalanacak olan Dayton Antlaşmasına kadar bütün diplomatik yolları kullanarak, aktif ve yetkin diplomasi örneği vermiş ve her fırsat Sırpların uluslararası arenada izole edilmesi ve yaptırıma uğraması için büyük çaba göstermiştir. Bu çabalar sonucunda, ABD'nin nihayet müdahale kararı ile harp durmuş ve 1995'te Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır.³⁴ Türkiye 1992'den itibaren kendi adına ve İslam Konferansı Örgütü adına olmak üzere iki ayrı kapasitede, Bosna Hersek'te yaşanan vahşeti ve etnik temizliği, BM-AGİT/K, Avrupa Konseyi, NATO, BAB ve diğer uluslararası toplantılarda ve belli başlı devletler nezdinde gündeme getirmiştir. Devamında BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca, Yugoslavya ile ticari ilişkilerini kesmiş, Adriyatik'teki BAB ablukasına fırkateynleriyle, NATO çerçevesinde Bosna Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgenin denetimin (Nisan 1993) ve daha sonra Kararlı Güç Operasyonu çerçevesinde Sırp Menzillerinin havadan vurulması operasyonlarına uçaklarıyla, Bosna Hersek'te konuşlandırılan BM Barış güçleri UNPROFOR, IFOR ve SFOR'a da kara birlikleriyle katılmıştır.³⁵

³³ Davutoğlu, Stratejik Derinlik..., s. 79-82.

³⁴ Haberi Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1993'ten aktararan Şule Kut, Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.67.

³⁵ Kut, a.g.e., s.207.

Soğuk Savaş'tan sonra dünyanın batılı liberal değerler ekseninde yeniden yapılandırılması ve bu noktada Sovyet kalıntısı ideolojilerin tarihe gömülmesi, ABD'nin gündemini oluşturmaktaydı ki bunların başında Baas ideolojisiyle yönetilen Irak ve Suriye gelmekteydi. Kuveyt'in Irak'tan petrol çaldığını iddiasından yola çıkan Saddam, Kuveyt'ten zararının karşılanmasını istemiştir; buna olumsuz yanıt alınca 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. BM'nin Kuveyt'ten çekil kararına uymayan Irak'a, ABD tarafından 1991 yılında savaş ilan edilmişti. Türkiye savaşa fiili olarak katılmasa da BM'nin aldığı bütün kararlara uymuş ve Türkiye Irak'a ekonomik ambargo uygulamakla beraber Yumurtalık boru hattını tamamen kapatmış ve İncirlik üssünün kullanılmasına izin verilmiştir.³⁶ Bu noktada Özal'ın bir koyup üç alma projesi devreye koymak istemiştir. Özellikle Irak'ın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir dış politika sergileyen Türkiye'de, Özal, zaman zaman değişen konjonktüre hazır olunması gerektiğini dile getirerek Musul'u işaret gösteriyordu. Irak'ta ortaya çıkabilecek bir siyasi ve fiziki statüko değişiminin Türkiye aleyhine bir gelişme göstermesi durumunda müdahale edilerek Musul'u topraklarımıza katma amaçlanıyordu.³⁷ Ayrıca bölücü terörle uğraşan Türkiye, Kürtlerle ABD yakınlaşmasını istemiyordu. Bunun nedeni çok basit, Kürt aşiretleri olan Barzani ve Talabani'ye ABD tarafından Saddam yönetimine karşı verilecek bir görev, PKK'nın da bölgede büyümesine yol açabilirdi. Bunun için, kavgalı Kürt aşiretlerini barıştırarak, Türkiye kontrolünde olması istenilmişti.³⁸

1990 yılındaki Körfez Savaşı'nda oynadığı rol sayesinde Türkiye, yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkas Devletlerinin kurumsal ve zihinsel olarak dönüşümünün sağlanmasında laik, demokratik ve liberal ekonomik yapısıyla model ülke olarak belirmiştir ki bu uluslararası yalnızlıktan kurtulmak adına bölgeye rejim ihraç etmeye çalışan İran'la rekabet halini de doğurmuştur. Bir model ülke olarak Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Devletleri ile batı dünyası arasında köprü vazifesi görecek ve bu devletlerin batı değerlerini içselleştirmesine, nihayetinde batı ile bütünleşmesine öncülük edecekti. Nitekim Turgut Özal öncülüğünde Türkiye, ticari ilişkilerin geliştirilmesinden eğitim kültür gibi konularda ortak adım atmaya kadar bölgeye yönelik birçok politika

³⁶ Ali Ayata, "Türkiye-ABD İlişkileri", (Ed.) M. Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, s.96.

³⁷ Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, petrol ve Hegemonya, Alfa yayınları, İstanbul,2004, s.442.

³⁸ Ali Ayata, a.g.e., ss.97-98.

geliştirmişdir. Esasında Türkiye gibi bölgeyle tarihsel ve kültürel bağları bulunan bir ülke'nin Batı'nın veya Rusya'nın ekseninde geliştirilen politikaların bir parçası-daha ilerisi uygulayıcısı-olmaktan ziyade kendi dinamikleriyle stratejiler üretmesi gerekmektedir.³⁹ Ancak, Türkiye'nin yıllardır batı eksenli bir dış politika tercihi ortaya koyması ve hazar ötesinden gelen fısıltılara yıllardır kulaklarını kapaması bölgeye yönelik teorik ve pratik bir deneyim yoksunluğu yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bunlarla birlikte, halde bir "ağabeyden" kurtulan Yeni Türk Devletlerine yönelik, iç politik rekabetler nedeniyle yeni bir "ağabeylik" sunması (veya bunu andıracak söylemler içerisinde bulunması) bölge devletleri ve ABD, Rusya gibi devletler tarafından soğuk karşılanmıştır.⁴⁰

3.4. Yeni Osmanlılık Tartışmalarına Düşülen Şerh: Osmanlılık

Yeni Osmanlılık, cihanşümül bir vizyona yaslanmakla beraber Türk Milliyetçiliğinin etnik kalıplardan çıkartılarak Osmanlı havzası sınırlarında, Osmanlı tarihindeki gibi farklılıklar için daha fazla siyasi ve kültürel hoşgörü anlayışında yeniden yorumlanmayı hedeflemektedir.⁴¹ Bu bağlamda Osmanlı köklerine dönüş tasarısıyla Türkiye, Balkanlardan, Ortadoğu'dan ve Kafkasya'dan gelen çeşitli ırmaklarla beslenen bir göl haline dönüşecek⁴²ve geçmişte kaybettiği merkez ülke olma konumunu yeniden kazanacaktı.

Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarında ortaya çıkan uluslararası konjonktüre uyumlu bir politika geliştirmeye çalışan Özallı dönemlerle başlayan Yeni Osmanlılık etkisini barındıran iç ve dış siyasi söylemi Türk dış politikasında yeni bir anlayışı doğurmuştur.⁴³ Tarihin hazin dolu yapraklarından, yaralı bir bilinç, namekan bir ruh olarak gelen Osmanlı(cı)lık, karakteristik özelliklerini de beraberinde taşımıştır. Peki, bugün Türk dış politikasında yeniden yüksek sesle dillendirilen Yeni Osmanlılık,

³⁹ Ali Ayata, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, s.644-646.

⁴⁰ İrfan Kaya Ülger, "Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler", (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, s.472.

⁴¹ Aydın Menderes ile 19 Eylül 1994 tarihli röportajından aktaran M. Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcığın Yükselişi," (Ed.) Ş. H. Çalıs, İ. Dağı, R. Gözen, Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 62.

⁴² Yavuz, a.g.e., s.60.

⁴³ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik..., s.85.

teorik çerçevesi tamamlanarak, tatbik aşamasında mıdır? Ya da 3 Kasım 2002 tarihinden bugüne kadar AK Parti iktidarlığında yönetilen Türkiye, gerçekten özellikle dış politika alanı başta olmak üzere ekonomisiyle ve iç siyasetiyle yakaladığı bu ivmeyi Yeni Osmanlılık politikalarıyla mı, yoksa sürekli değişen küresel siyasetle ritmik hale getirdiği politikalarıyla mı elde etmiştir?⁴⁴ Bunun yanında Yeni Osmanlılık, sadece Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye'nin geleneksel dış politikasının dinamikleri olan statükoculuk ve batıcılık eğilimlerinden sıyrılmasına yönelik ortaya atılan çarpıcı bir kavramdır. Öyle ki Türkiye'nin, yenedünyanın getirdiği konjonktürde, iktisadi, askeri, siyasi ve diğer konularda Misak-ı Milli sınırları dışında aktif bir rol oynaması artık gerekli hale gelmişti.⁴⁵ Bu bağlamda, Yeni Osmanlılık Türk dış politikasının kabuğunu kırmasında bir araç mıdır; yoksa Türkiye'nin nihai olarak ulaşmak istediği bir amaç mıdır? Ya da hiç biri olmayıp, Türk dış politikasının değişen kabuğunda sorun bulan muhaliflerin iktidarı yıpratmak amaçlı ortaya attıkları bir politik spekülasyondan mı ibarettir?

Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika Nisan 2005'te dönemin Türkiye Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül'ü kabulünde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kurulan devletlerarasında İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealt of Nation) benzeri bir yapının kurulmasını önermişti. Buteflika, Osmanlı'nın Ortadoğu'ya hükmettiği barış ve huzur dolu dönemi hasretle yad ettiklerini belirtirken “güçlü ve hoşgörülü” Osmanlı yönetimine her zaman ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştı. Buteflika, Türkiye'nin istemesi halinde Ortadoğu'da düzenin yeniden kurulacağını ifade etmişti.⁴⁶ Buteflika'nın bu söyleminde, Osmanlı nostaljisindeki Pax Ottomanica'ya duyduğu özlemin altında Pax Americana'nın bölgede yeterince “güçlü ve hoşgörülü” olmamasından duyduğu ızdırabı görmek mümkündür.

Türkiye'nin Osmanlı Havzasına yönelik ilgisi ve pro-aktif politikaları Yeni-Osmanlılık hayaletinin yeniden hortlaması olarak da algılanmaktadır.⁴⁷ Diğer taraftan Osmanlı Milletler topluluğu

⁴⁴ Murat Çemrek ve Amine Yazıcı, “Jön Türkiye: Ne Osmanlı mı”, Neo Liberal mi?”, Stratejik Düşünce, S. 15, Ankara, 2011, s.14.

⁴⁵ Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe..., s.96.

⁴⁶ Türk heyetinin Cezayir ziyareti ve daha fazla bilgi için bkz. Çemrek, Osmanlı Milletler Topluluğu: İmparatorluğun İmkânlarını Keşfetmek <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/osmanli-milletler-toplulugu-impatorlugun-imbkanlarini-kesfetmek/749> (1 Ocak 2014).

⁴⁷ Mümtaz Er Türköne, Yeni Osmanlı, Zaman Gazetesi, 16 Aralık 2010.

söylemi de gündemi oldukça işgal etmiştir. Davutoğlu bu söylemini Saraybosna’da Ekim 2009’da “Osmanlı Mirası ve Bugün Balkanlarda Yaşayan Müslüman Topluluklar” konulu konferansta açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁴⁸ Ramazan Gözen, Türk dış politikasının değişen vizyonun felsefik kökeninde Yeni Osmanlılık anlayışının yattığını iddia etmektedir. Bu bağlamda, Turgut Özal ve etrafındaki entelektüeller tarafından ortaya atılan Yeni Osmanlılık, Davutoğlu’nun “Stratejik Derinlik” adlı kitabında teorik bir alt yapı ve akademik bir üslup kazanmıştır. Zira yeni dönemde Türk dış politikası, “yönelim ve konum” olarak Osmanlı Havzasına yönelmeyi ve yoğunlaşmayı; “teorik açıdan” Türkiye’nin medeniyet kodlarına göre hareket etmeyi; “araçsal olarak” dini, kültürel, sosyal ve tarihsel araçların kullanılması gereklilikleri üzerine kurulmuştur.⁴⁹ Bununla beraber, Gözen’e göre, Davutoğlu ile Özal’ın Yeni Osmanlılık anlayışları arasında benzerlikler ve farklılık vardır. Davutoğlu’nun Yeni Osmanlılık anlayışının, daha çok devlet merkezli olması nedeniyle Realist teoriye uyumludur, daha makro veya grand teori kategorisinde olup askeri-strateji güç ağırlıklıdır. Dolayısıyla insan hakları, özgürlükler, piyasa ekonomisi ve hukukun üstünlüğü konularına nispeten daha az önem verir ve uluslararası ilişkileri daha çok klasik güvenlik mantığında inceler. Bu etkenler ışığında Özal’inkinden farklıdır. Özal ile benzerlik taşıdığı nokta ise, her ikisinin de Türk dış politikasında ana yönelim olarak ABD’yi ve NATO’yu kabul etmesidir.⁵⁰ Bu anlamda her ikisi de, AB’nin bir medeniyet veya değer ölçüsü olmadığı konusunda mutabıktır. Ortadoğu ve Osmanlı Coğrafyası ve medeniyeti daha çok hayati ve önemlidir. Yeni Osmanlılık anlayışını, İran’ın radikal ideolojisine ve politikalarına karşı bir denge unsuru olarak görenler ile Türkiye’nin bölgede daha aktif rol oynamasına destek verenler, bu dış politika anlayışının ABD ve Batı ile paralel olarak yürütmeye çalışan AK Parti’ye ve Davutoğlu’na sempati ile bakmaktadırlar.⁵¹ Netice itibarıyla, Türk dış politikasında görülen değişim ve dönüşüm ABD-NATO-Batı merkezli dış politikasına bir alternatif değil, onunla dirsek teması veya uzlaşma çerçevesinde gerçekleşmektedir.⁵²

(Yeni) Osmanlılık tartışmaları Türkiye’nin siyasi, içtimai, ticari, kültürel ve dış politik dönüşümü noktasında bir takım şerhleri

⁴⁸ Ümit Özdağ, Osmanlı Milletler Topluluğu, Yeniçağ Gazetesi, 17 Aralık 2010.

⁴⁹ Ramazan Gözen, “Türk Dış Politikasında Değişen Var Mı”, ss.20-33.

⁵⁰ Gözen, a.g.m., s.29.

⁵¹ Richard Falk, Türkiye’nin Şansı: Ahmet Davutoğlu, Zaman Gazetesi, 13 Eylül 2009’dan aktaran Gözen, a.g.m., s. 30.

⁵² Gözen, a.g.m., s. 31.

de barındırmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlıcılık kavramının muhteviyatında barındırdığı muğlaklıktır. Çünkü;

“Tarih boyunca Osmanlı'nın çok farklı tarihleri yazılmıştır. Bir teokratik devlet olarak Osmanlı'dan laikliğin ideal şekliyle uygulandığı bir ülke olarak Osmanlı'ya, sultanların mutlakiyetçi otoritesiyle yönetilen bir Osmanlı'dan Şeriat yasalarının denetlendiği ve sınırladığı bir Osmanlı'ya, merkezi idarenin katı bir biçimde uygulandığı bir Osmanlı'dan alabildiğine âdem-i merkezîyetçi bir Osmanlı'ya kadar yelpazenin her renginden bir Osmanlı tarih yazımı mümkündür.”⁵³

Bu bağlamda tekrardan sormakta fayda var: Hangi Osmanlı'nın Osmanlılığı yapılacak? Tanzimat dönemiyle oluşan ve bugün ki eleştirilen devletçi seçkin bürokratik sınıfı oluşturan Osmanlıcılık mı? Tepeden inmeci mantalite taşıyan ve halka ulaşamayan bir Osmanlıcılık mı? Türkiye'nin maziden süregelen ortaklıklarını, birikimini, zenginliğini bugüne taşımaya ihtiyacı vardır. Osmanlı kimliği -*Osmanlılık*-, (bu ihtiyacın vasıtası olarak) ideolojik bir arayış değil, bugünkü küresel güç kaymasıyla örtüşür bir gelecek arayışıdır.⁵⁴ Bu nokta güç ve kapasite ile sınırları çizilen milli çıkarın yanına “tarihsel yönelimleri” de eklemekte fayda vardır. Tarihsel yönelimler, en kısa tabiriyle toplumların maziden gelen birikimlerinin ve kültürel kodlarının somut çıktısı olarak karar alıcı mekanizmanın politikalarında yansıma bulabilmektedir. Türkiye'nin modernleşme süreci içerisinde dış politikasının tarihsel yönelimlerinin ana yönünü “Batı” oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türklerin tarihi seyir icabı batıya yöneldiği söylenilmektedir. Bu yargı kısmen doğru olsa da bir takım şerhleri de içerisinde barındırmaktadır. Öncelikle, Osmanlılık kimliğinin batıya yönelim ve bakışıyla Osmanlıcılık ideolojisinin batıya yönelimleri ve bakış açıcısı farklılık arz etmektedir. Osmanlılık, bir medeniyet kimliği olarak cihana nizam ve barış getirme mefkuresini yüklenirken, Osmanlıcılık, 18. yy'nin sonları 19. yy'ın başlarında Batı'nın -Fransız Etkisi- fikir ve tecrübe telakkisinden kopya edilmiş bir siyasi hareket taşımaktadır. İkinci olarak, Osmanlılık, tarihsel tecrübelerin telakkisi olarak ortaya çıkan içtimai bir kimlik ortaya koyarken, Osmanlıcılık, batılı kimlik modellemesi içerisinde şekillenen ideolojik bir tutum içerisinde icat edilmiş, suni bir kimlik ortaya koymaktadır. Mamafih, Yeni Osmanlıcılık fikrinin de Amerikan ulus modelini tanımlayan “eritme

⁵³ Yasin Aktay, “Osmanlı'yı Okuyarak Türkiye'yi anlamak”, Stratejik Düşünce, S. 15, Ankara, 2011, s.6.

⁵⁴ İbrahim Karagül, Osmanlı korkusu, Osmanlı tuzağı, Yeni Şafak Gazetesi, 23 Aralık 2010.

potası (melting pot)” düsturuyla Osmanlı kimliğini yeniden inşa etme gayretkeşliği beyhude bir çaba olabilir. Diğer bir nokta, Osmanlı/Türk modernleşmesi siyasi, içtimai, iktisadi ve kültürel tahlilde batı kodlamalarının nüvelerini taşımakla birlikte buna uygun olarak bir dış politik vizyon ortaya koymaktadır. Osmanlılık da pekala bu vizyonun tecrübe edilmiş yanını ortaya koymakla beraber, beslendiği kaynaklar icabı diğer milliyetçiliklerden bir farklılık arz etmemektedir. Hasılı, Türkiye’nin tarihsel yöneliminin ana yönü olarak Batı belirlenmiş olsa da iki bin yıllık bir medeniyetin temelleri, bu yönelişin amaç ve araçlarının ana hatlarını belirlemektedir: iltizam ve barış. Bu da Osmanlılık gibi kalıpları dar, devşirme ideolojilerle değil bir medeniyet kimliğiyle mümkün olmaktadır.

İkinci olarak Türkiye’nin bölgesine yönelik yürüttüğü dış politikanın nihai amacının yeni Osmanlılık olmadığı; Osmanlı kimliğinin bölgesel açılımlarda kullanılan bir araç olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Kemalist tesirli geleneksel dış politika anlayışının ötekileştirdiği bölgelerle, siyasi, iktisadi ve ticari yeniden diyalog kurmak için ortak kimlik/tarih araçsalına ihtiyaç vardır. Öyle ki Türkiye’nin tarih ve kültür bilinciyle dış politika tercihi, reelpolitik açıdan bir mecburiyettir ki bölgesel ve/veya küresel bir güç olmanın yolu öncelikle tarih ve kültür çerçevesindeki halkların, sonra da uluslararası toplumun beklentilerine gerekli ölçüde cevap vermeyle mümkündür.⁵⁵ Türkiye’nin “İmparatorluk hayalleri” diye suçlanan diplomasisi, “Osmanlılığın” muğlak ve tanımsız ideolojik yaklaşımlarından ziyade “Osmanlılık” kimliğinin getirdiği sorumluluk ve inisiyatif noktasında yeniden tanımlanabilir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Arap Baharıyla birlikte statik yapısında değişimlerin baş gösterdiği Ortadoğu’da, demokrasi ve insan haklarının gelişimi, hukuk devletinin inşası gibi evrensel değerlerle örülü bir düzenin tesis edilmesi zor gibi görülmektedir. Bu noktada otoriter rejimlerin keyfi ve halktan kopuk uygulamalarına karşı toplumsal bir reaksiyon olarak başlayan süreç, mevcut statükonun daha da güçlenerek çıktığını göstermektedir. Mamafih tarihi seyri itibariyle Ortadoğu toplumlarının, otoriter yönetimlere karşı göstermiş oldukları reaksiyon manipüle edilmeye açık kaygan bir zeminde teşekkül etmektedir. Bu kayganlığın temelinde ise evrensel değerleri talep edecek zihinsel dönüşümün gerçekleşmemesinden ileri gelmektedir.

⁵⁵ İbrahim Canbolat “Türk Dış Politikası’nın Teorik Zemini”, Stratejik düşünce, S.1, Ankara, 2009, s.28.

Etnik, dini/mezhepsel çatışmalar ise toplumsal dönüşüme ve uzlaşıya kapı aralayan reaksiyonların, ayrıştırıcı ve kutuplaştırıcı reflekslere dönüşmesine sebebiyet vermektedir. Bu noktada demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi liberal değerler, etnik ve dini/mezhepsel ayrışmaların güç dengesinin tetiklediği güvenlik alarmlarının uyarıcı sesinde fısıltı gibi kalmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bölgedeki yönetsel statükonun bozulma ihtimali, dünya güvenliği ve ekonomisi açısından bir bilinmezi de beraberinde getirmektedir. Batılı güçlerin bölgesel çıkarlarının tehdiye uğraması da denkleme eklemlenince bu bilinmezlik, Mısır'da karşı darbeyi, Suriye'de Esad'ın güçlendirilmesini beraberinde getirmiştir.

Kabile/aşiret ya da mezhepsel aidiyet Ortadoğu bölgesinde uluslaşamamanın menfi çıktısı olarak halihazırda güçlü ve diri kalmaktadır. Aynı ulus dairesi içerisinde yer alan toplumlarda kabile bağı ya da mezhepsel aidiyet, toplum içerisinde "öteki" algısının perçinleştirmekle beraber farklılıkları ezilmesi gereken ve/veya güçlenmemesi "şer odağı" şeklinde motive etmektedir. Toplumsal farklılıkların adaletsiz ve otoriteye dayalı yönetimlerle iltihap haline bürünmüş sinir uçları, bir temas vesilesiyle çok çabuk ve güçlü bir tepkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu tepki kendi devletlerine karşı aidiyet bağı zayıflayan toplumların rijit ve marjinalize olmuş örgütlerin bünyesinde ister istemez bütünleşmesini doğurup, bu tarz örgütlerin halk nezdinde meşrulaşmasının ve en nihayetinde güçlenmesinin önünü açmıştır. 2003 ABD işgalinden sonra tarihi deneyimlerinden farksız olarak yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak'ta, Şia Maliki yönetiminin adaletsiz ve Şia lehtarı yönetimine karşı Sünni Arapların ve Saddam yanlılarının IŞİD (Irak Şam İslam Devleti)'e verdiği destek bunun bariz misalidir.⁵⁶

Türkiye için etnik/kabilesele ve dini/mezhepsel çatışmanın yoğunlaştığı Ortadoğu bölgesi iki açıdan önem arz etmektedir. Bunlardan birincisi, güvenlik. Ortadoğu'ya açılan kapıları olan Suriye ve Irak bölgesindeki çatışmalara dayalı istikrarsızlık Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmektedir. Nitekim, bölgede IŞİD tarzı terör örgütlerinin etkin ve güçlü hale gelmesi, kontrolü mümkün olmayan, ne yapacağı belirsiz bir alev topunun sınırlarımıza sıçrama tehdidiyle bizi yüz yüze bırakmaktadır. Bu durum Türkiye'nin ticari ilişkilerini

⁵⁶ El-Kaide'den kopan IŞİD, Suriye'de Mumbuc, petrol zengini Rakka ve Irak sınırına yakın Deyr Ez-Zor kentlerini elinde tutmaktadır. Irak'ta ise Musulu tamamıyla ele geçirmekle birlikte Anbar eyaletindeki Felluce ve Ramadi'de etkili olmaktadır.⁵⁶ Son olarak Irak Kürdistan Yönetimi ve Suriye'de PYD'nin silahlı gücü YPG ile çatışmaktadır. <http://www.milliyet.com.tr/suriye-ve-irak-taki-iskal-ettigi/dunya/detay/1895910/default.htm>, (6 ağustos 2014).

de menfi yönde etkilemektedir.⁵⁷ İkinci olarak, Türkiye'nin tarihsel sorumlulukları ve yükümlülükleri gelmektedir. Ortadoğu bölgesi Osmanlı Devleti yönetiminde en huzurlu ve barış dolu dönemini yaşamıştır. Etnik/kabilesele ve dini/mezhepsel çatışmalara bir üst safhadan bakabilecek tarihi tecrübeye ve geleneksel kodlara sahip olan Türkiye, çatışmalarda uzlaştırıcı ve bütünleştirici bir taraf olarak kendi modernleşme pratikleriyle bölgeye hitap etmek yükümlülüğü içerisinde. Bu noktada bölgesel aktörlerle hepsiyle temas halinde olup, çatışmaları uzlaştırıcı, meseleleri çözücü bir dış politika refleksi geliştirmek ve diplomasi dilini bölgede yeniden hâkim kılmak önem arz etmektedir.

Türkiye, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkas bölgelerinde kangrenleşmiş sorunların barışçıl yollarla çözümü noktasında aktif bir dış politika uygulamaya çalışırken aynı zamanda yakın çevresindeki bölgelerde "düzen kurucu" bir rol oynamaya çalışmaktadır. Bu noktada özellikle ilgi odağı Ortadoğu'da vuku bulan Arap Baharı sürecine kaymıştır. Arap Baharı süreci, Ortadoğu'da her ne kadar yapısal bir değişim ulağı gibi görünse de son gelinen nokta yüzü eskiyen mevcut iktidarların el değiştir(til)mesi olarak da yorumlanabilir. Bölgeye yönelik tarihi bir aidiyete sahip olan Türkiye, bozulan istikrarın reelpolitika bağlamında yeniden sağlanması noktasında adımlar atmaktadır. Bu noktada, Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik politik hamleleri 2010 sonrası dönemde uluslararası sisteme ve konjonktüre bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar genel bir Ortadoğu politikası yürütmekten ziyade Türkiye'yi bölge ülkelerinin özel şart ve durumlarına göre politika üretmeye itmiştir. Özellikle Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin bütüncül bir Arap Baharı okuması yaptığını söylemek oldukça güç olmakla beraber böyle bir okuma yaparak politika üretmek dış politikanın realist ruhuna aykırılık arz etmektedir. Şüphesiz Türkiye, Ortadoğu bölgesinin tarihi hamili olma misyonunu Arap Baharı sürecinde de yüklenmeye çalışmaktadır. İmparatorluk bakiyesi olarak tasavvur ettiği bölge ülkelerine, Arap Baharı'nın getirmiş olduğu değişim rüzgarları ekseninde yapısal ve zihinsel dönüşüm önderliği yapmak istemektedir. Yalnız bu gaye, reelpolitikayla eklemlediği süre zarfında bir anlam ifade edecektir.

Bunun yanı sıra, Türkiye, batı ile batı karşıtı olan dünya arasında diyalog kurabilecek ve bu diyalogu yürütebilecek tek ülkedir ama 20. yüzyılın kalıntılarıyla değil. Soğuk Savaş eskisi

⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/964241-irak-ile-ihracata-isid-darbesi>, (6 Ağustos 2014).

teamüllerin Türkiye'nin ayaklarında çürümüş birer pranga olduklarını söyleyebiliriz. Mamafih, çevresinde mütemadiyen değişimlerin yaşandığı Türkiye'nin, mevcudu korumak adına bu değişimlere duyarsız kalması, dünya siyasetini başkalarının yazdıklarıyla okumasına sebebiyet verecektir. Aynı zamanda, dış politika anlamında elindeki jeostratejik, jeopolitik ve jeokültürel silahları boşa sıkmasına yol açacaktır. Bunun yanı sıra, Türk dış politikasında geliştirilen yeni vizyonun, 21. yüzyılın siyasetini algılamada yeterliliği ve yeni kimlik tanımlamalarında tarihi realiteyle ne denli uyduğu cevaplanması gereken sorular arasındadır. Türkiye, hem iç siyasetinde hem de bölgelerle ilişkilerinde, tatbiki maziden gelen iki sihirli kelimenin nüvelerini barınmaktadır: Barış ve istikrar.

KAYNAKÇA

- Akgün, B., (2009), "Türk dış politikası ve Uluslararası örgütler", *Akademik Ortadoğu*, C. 3, S.2, İstanbul, ss. 1-40
- Aktay, Y., (2011), "Osmanlı'yı Okuyarak Türkiye'yi anlamak", *Stratejik Düşünce*, S. 15, Ankara, ss. 5-8.
- Aral, B., (2001), *Türk dış politikası söylemine eleştirel bir yaklaşım: Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklığı*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde*, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 185-212.
- Arı, T., (2004), *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, petrol ve Hegemonya*, Alfa yayınları, İstanbul.
- Ayata, A., (2010), *Türkiye-ABD İlişkileri*, (Ed.) M. Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası içinde*, Nobel yayıncılık, Ankara, ss. 83-108.
- Ayata A., (2010), *Türkiye'nin Orta Asya Politikası*, (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası içinde*, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.641-656.
- Canbolat, İ., (2009), "Türk Dış Politikası'nın Teorik Zemini", *Stratejik düşünce*, S.1, Ankara, ss. 27-29.
- Çalış, Ş. H., (2001), *Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde*, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 3-34.
- Çalış, Ş. H., (2010), *Hayalet Bilimi ve Hayali kimlikler, Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, Konya.

- Çemrek, M., (7 Mart 2011), Osmanlı Milletler Topluluğu: İmparatorluğun İmkânlarını Keşfetmek <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/osmanli-milletler-toplulugu-impatorlugun-imbkanlarini-kesfetmek/749> (1 Ocak 2014).
- Çemrek, M. ve A. Yazıcı, (2011), "Jön Türkiye: Ne Osmanlı mı", Neo Liberal mi?, *Stratejik Düşünce*, S. 15, Ankara, ss. 14- 17.
- Davutoğlu, A., (2011), *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre yayınları, İstanbul.
- Gönlübol, M., (1978), *Uluslararası Politika*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gözen, R., (2009), *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Gözen, R., (2010), *Türk Dış Politikasında Değişen Var Mı*, (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 19-36.
- Gözen, R., (2001), *Türk Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist bağlantı*, (Ed.) Ş. H. Çalı, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* içinde, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 73-112.
- Güngör, E., (1980), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Güngör, E., (1990), *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güngör, E., (1980), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- Güngör, E., (1991), *İslamın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Karagül, İ., (23 Aralık 2010), Osmanlı korkusu, Osmanlı tuzağı, Yeni Şafak Gazetesi.
- Karpat, K., (2003), *Türkiye ve Orta Asya*, (çev.) Hakan Gür, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kut, Ş., (2005), *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.
- Sander, O., (2006), *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sönmezoğlu, F., (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özdağ, Ü., (27 Aralık 2010), Osmanlı Milletler Topluluğu, Yeniçağ Gazetesi.
- Türköne, M. E., (16 Aralık 2010), *Yeni Osmanlı*, Zaman Gazetesi

Ülger, İ. K., (2010), *Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.471-488.

Yavuz, M. H., (2001), *Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcığın Yükselişi*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* içinde, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 35-64.

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button'%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button'%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_(film)). (29 Ekim 2013).

<http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/964241-irak-ile-ihracata-isid-darbesi>, (06 Ağustos 2014).

<http://www.milliyet.com.tr/suriye-ve-irak-taki-iskal-ettigi/dunya/detay/1895910/default.htm>, (06 Ağustos 2014).

